

FRAZELOGIZMLAR ORQALI MILLIY RUHNI IFODALASH MUAMMOSI: NAZAR ESHONQUL ASARLARI ASOSIDA

Qahramonova Ruxshona Shuhrat qizi

*Xalqaro innovatsion universitet Tarix va filologiya fakulteti
Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) yo‘nalishi II kurs talabasi*

Annotatsiya. Mazkur tezisda zamonaviy o‘zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri Nazar Eshonqul ijodida, xususan, “Shamolni tutib bo‘lmaydi” hikoyasida qo‘llangan frazemalar tahlil qilinadi. Asarda ishlatilgan frazemalarning ma‘naviy yuklamasi, ularning obrazlilik va milliylikni ta‘minlashdagi o‘rni, shuningdek, yozuvchi uslubining individual xususiyatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: frazeologizm, badiiy uslub, semantika, ma‘no qatlamlari, milliy obraz.

O‘zbek badiiy adabiyoti taraqqiyotida frazeologik birliklar muhim o‘rin tutadi. Ular xalq tafakkuri, tarixiy tajriba va milliy mentalitetning eng ixcham shakllarda ifodasidir. Har bir ijodkor o‘zining uslubiy mahoratini ko‘rsatishda ana shunday tayyor obrazli birliklardan ijodiy foydalanadi.

Nazar Eshonqul hikoyalari – o‘zbek adabiyotida inson ruhiyatining, milliy iztirob va tarixiy xotiraning chuqur ifodasi bilan ajralib turadigan asarlardandir. Xususan, “Shamolni tutib bo‘lmaydi” hikoyasi tili, undagi frazeologik birliklarning badiiy va semantik yuklamasi yozuvchining mahoratini yaqqol namoyon etadi.

Frazemalarning hissiy-ma‘naviy yuklamasi. Nazar Eshonqul frazeologik birliklarni oddiy bezak sifatida emas, balki psixologik holatni ifodalovchi kuchli vosita sifatida ishlatadi:

– “Ko‘zlariga yosh olib, bolalarini bag‘irlariga bosgancha...” – bu frazema shunchaki g‘ammi emas, balki avlodlar iztirobini bildiradi. “Bag‘riga bosmoq” xalqona ifoda bo‘lib, himoya, mehr va hayotiy qo‘rquv hissini uyg‘otadi.

– “Ko‘kragi ilma-teshik bo‘lgan o‘g‘liga qarata...” degan ifoda esa frazeologik bo‘yoqdorlik orqali ruhiy azobning jismoniy ifodasini beradi.

– “Ilma-teshik ko‘krak” – nafaqat o‘qdan jarohat, balki taqdir o‘qidan yongan yurak ma‘nosini oladi.

Yozuvchi frazeologizmlarni emotsional detonator sifatida ishlatadi – ular orqali voqeani emas, ruhiy portlashni ko‘rsatadi.

Milliylik va tarixiy xotira ifodasidagi frazemalar

Hikoyada ishlatilgan ko‘plab frazemalar xalqning og‘ir tarixiy taqdiri, “quloq qilish”, “sitamgarlik”, “yolg‘izlik” motivlarini milliy ifoda bilan beradi.

- “Ko‘ngli qotgan”, “tilini tishlab qoldi”, “bo‘yin egib bordi” kabi iboralar nafaqat holatni, balki axloqiy-ruhiy bukilish holatini bildiradi.
- “Itday xor bo‘lish”, “minorasi qulagan shahar” singari frazemalar esa xalqning vayronlik davrini, ijtimoiy fojiani ramziy tarzda ifodalaydi.

Shunday qilib, Nazar Eshonqul frazeologizmlarni milliy tarix xotirasining kodlari sifatida ishlatadi.

Individual uslub va frazeologik yangilanishlar

Yozuvchi mavjud xalq frazemalarini semantik kengaytirish yo‘li bilan yangi badiiy ma’no hosil qiladi. Masalan:

- “Hayotining barcha quvonchidan bir yo‘la mahrum etgan, yolg‘izlikning ko‘r musibati aro tobora avjlanib...” — bu yerda “ko‘r musibat” birikmasi xalqda mavjud “ko‘r zulmat”, “ko‘r g‘am” iboralariga tayanadi, ammo yozuvchi uni yolg‘izlik bilan bog‘lab, insoniy iztirobning timsoliga aylantiradi.
- “Yillar hovuriga dosh berolmagan yaktaklar” — bu o‘ziga xos frazeologik metafora bo‘lib, jonsiz narsalarga (yaktakka) “vaqtning changalidan ezilgan” ma’nosini beradi.

Bu misollar shuni ko‘rsatadiki, Eshonqul xalq tilidan olingan tayyor frazemalarni shaxsiy ma’no maydonida qayta talqin qiladi.

Frazemalarning poetik funksiyasi

a) Obrazni chuqurlashtirish

Frazeologizmlar orqali yozuvchi obrazlarni psixologik jihatdan chuqur ochadi. Bayna momoning sukuti, nafrati, yillarga qarshi kurashida ishlatilgan iboralar (“ko‘ksiga urmoq”, “yostiqa bosh qo‘ymoq”, “yillarning beshafqat muhri bosilgan yuz”) u obrazni haykalday, ammo his-hayajonli mavjudot sifatida tasvirlaydi.

b) Matnning ritmik va ohangiy uyg‘unligini ta’minlash

Eshonqul uslubida frazeologizmlar matnning musiqiylikini ham ta’minlaydi. Ular hikoya ritmini sekinlashtiradi, gohida esa dramatik cho‘qqilarni kuchaytiradi.

Masalan, “Endi xoru zorlikda o‘lib ketasan” satridan keyin keluvchi tasvirlar frazeologik kuch orqali qasos va la’nat ohangini mustahkamlaydi.

c) Axloqiy-estetik g‘oyani ifodalash

Eshonqul frazeologik birliklar orqali insoniylik va xiyonat, sadoqat va nafrat g‘oyalarini teran ifodalaydi. Bayna momo obrazidagi “ko‘ngli to‘lmadi”, “nafratiga sodiq qoldi” kabi iboralar inson ruhining qat’iyatini ramziy tarzda ko‘rsatadi.

Nazar Eshonqul hikoyalarida, ayniqsa “Shamolni tutib bo‘lmaydi” asarida frazeologizmlar:

1. Milliy ruhni ifodalovchi;
2. Ruhiy iztirob va tarixiy xotira ramzi;
3. Individual uslubni belgilovchi badiiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Yozuvchi frazemalarni nafaqat tildagi tayyor qolip sifatida, balki semantik va poetik transformatsiya obyekti sifatida qoʻllaydi. Shu bois, Eshonqul ijodida frazeologizmlar badiiy tafakkurning dinamik qatlamini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Eshonqul, N. *Shamolni tutib boʻlmaydi*. — Toshkent: Sharq, 2000.
2. Joʻrayev, M. *Oʻzbek frazeologiyasining nazariy asoslari*. — Toshkent: Fan, 1985.
3. Karimov, A. *Badiiy matnda frazeologizmlarning funksional-semantik xususiyatlari*. — Samarqand, 2018.
4. Rasulov, B. *Zamonaviy oʻzbek adabiyoti poetikasi*. — Toshkent: Oʻzbekiston, 2012.